

DE „OUDE GEWOONTEN”
(met betrekking tot de vererving van huis en hof)
BIJ ONZE TWENTSCHE BOEREN.

**IV. DE OUDE ERFZEDEN IN HET
GEMODERNISEERDE TWENTE.**

Wij vinden in Twente — in deze mate is het zeker voor geen enkele streek van ons land typischer — groot-industrie en landbouw naast elkaar als de twee takken van „volksvlijt”, waarvan alle welvaren afhangt.

Wij vinden ze n a a s t elkaar, nergens d o o r elkaar.
Dat is het kenmerkende.

De vergelijking met die streken van Oost-Zwitserland, waar ik indertijd een soort van sociaal-economisch „practicum” heb doorgemaakt, drong zich vanzelf en telkens weer opnieuw aan mij op.

Daar en hier dezelfde elementen: behalve akkerbouw en veehouderij een textielindustrie met een oude geschiedenis en daarnaast een jonge, snel-gegroeide metaalindustrie.

Maar terwijl die textielindustrie in Oost-Zwitserland sterk verspreid is in vele daardoor bijna geheel geïndustrialiseerde dalen, terwijl daar enkele takken van huis-industrie (als „gedecentraliseerde fabrieksarbeid”) van groote beteekenis zijn gebleven tot op den huidigen dag, heeft zich de Twentsche textielnijverheid geheel als groot-industrie in eenige fabrieksplaatsen geconcentreerd.

Voor geheele stukken van Oost-Zwitserland is de grondversnippering, zijn in verband daarmede de massa „Zwiterexistenzen”, die nòch van de industrie, nòch van den landbouw geheel kunnen leven, typisch: al die duizenden van de beroepstelling, wier „hoofdberoep” vaak niet gemakkelijk vaststelbaar is.

In Twente is de huisindustrie, de boersche loonweverij, door de mechanische katoenindustrie in weinige tientallen jaren opgeslokt.

Zij is verdwenen.

De kringen van landbouw en industrie zijn geheel gescheiden.

En de scheiding is abrupt.

Borne is in den tijd van enkele generaties een typisch spinners- en weversdorp geworden.

Geen vijf minuten buiten de kom van het dorp — bevindt men zich in het zuiverste boerenland.

In datzelfde tijdsverloop is Hengelo tot Twente's tweede fabrieksplaats gegroeid.

Men verlate het aan welken kant men wil en dezelfde indruk als rondom Borne is er even opvallend.

Op ieder hooger gelegen punt krijgt men hetzelfde beeld: dat van enkele groote industriële centra met vele dicht bijeengelegen fabrieksschoorstenen.

Daartusschen: agrarisch Twente!

Dat is de „mooie omgeving” der groote Twentsche plaatsen, waarvan velen weten, die ook reeds velen kennen.

Dat zijn Twente's verspreide hoeven, die, over het algemeen, aan het boerengezin een bestaansmogelijkheid en — arbeid genoeg bieden.

Ware dit anders, had Twente, economisch gesproken, een diepergaande overeenkomst met Zwitserlands Oostelijke kantons, er zou waarschijnlijk over zijn „olden bruech” in zake de vererving der boerenplaatsen niet veel meer te zeggen geweest zijn.

1. De uitgebreidheid der blijverszede in Twente.

In de landelijke buurtschappen — deze zijn de historische en natuurlijke eenheden, de gemeenten zijn vaak kunstmatig samengesteld —, van Twente is het tot op den huidigen dag de regel, dat de boerenplaats, hetzij reeds tijdens het leven, hetzij eerst na den dood der ouders aan één kind overgaat.

Dit kind is gewoonlijk, maar niet altijd, de oudste zoon.

De Twentsche boeren zijn over het algemeen in dit opzicht geen „Büttnerbauers”.

Traugott Büttner erkende in zijn tweeden zoon niet alleen verre den meerdere van den „Anerbe”, maar hij sloot er de oogen niet voor, dat deze alle eigenschappen van een behoorlijk bedrijfsleider miste. Evenwel, „an dem

in seiner Gegend und seiner Familie eingebürgerten Gebräuche, dem ältesten Sohne das Gut zu überlassen, hätte er nie und nimmer rütteln mögen".

Fanatieke traditionalisten zijn de meeste Twentsche boeren op dit punt niet.

Mij zijn zeer verstandige vaders bekend, die er heel wat voor over hebben, om den oudsten zoon, die geen „zin" heeft boer te worden, den overgang tot een ander beroep mogelijk te maken.

Andere gevallen waarmee ik in aanraking kwam:

De oudste zoon voelt zich niet opgewassen tegen de soesah van het grootere, ouderlijke bedrijf. Hij laat dit over aan een zuster en zwager; trekt zelf naar een opgekomen „wunnersplaatsje"¹⁾

Of: de zoon is lichamelijk ongeschikt voor het boerenbedrijf; de vader geeft hem een opleiding in een vak, waarin zijn lichaamsgebrek hem niet in den weg zit. De plaats gaat over aan de oudste dochter en haar echtgenoot.

Bij de kleine boeren kunnen de omstandigheden er toe leiden, dat de oudsten, ter verlichting van de ouderlijke huishouding, wegtrekken en de jongste blijft.

Daar, waar de fabrieken niet verre zijn, komt het natuurlijk bij die kleine boertjes meer en meer voor, dat een of meer kinderen fabrieksarbeiders worden. Dit betekent echter niet, dat bij deze kleinen geen „blijver" is.

Van alle bijzondere omstandigheden, die tot het zoeken van een andere oplossing leiden, afgezien, is de norm in de echt-landelijke buurtschappen toch wel deze:

dat de oudste zoon op de plaats blijft en bij zijn ouders introuwt.

Dit is de oude regel, waarvan men, alleen wanneer daarvoor gegronde redenen zijn, afwijkt.

En zelfs dan nog niet altijd!

Daar, waar het isolement groot is en de energie om ermede te breken tekort schiet, zijn de gevallen niet zeldzaam, waarin de vergroeidheid met het vaderlijk erf tot een soort van familieverstijving leidt.

¹⁾ Wunner = woner = pachter.

Men vergeve mij, wanneer ik een verhaaltje vertel:
Drie broers, reeds niet jong meer, blijven na den dood der ouders op de boerderij.

De oudste doet niet, wat redelijkerwijze van hem verwacht mag worden, hij is niet te bewegen de „jonge vrouw” in huis te brengen.

Alleen de jongste wil wel trouwen, maar het „introuwen” is zijns oudsten broeders zaak.

Zijn broers zijn bereid hem tot den aankoop van een eigen, kleinere boerderij in de gelegenheid te stellen. Maar hij wil de oude plaats niet verlaten, ziet daarom van het huwelijk af en — blijft met zijn andere broeders daar, waar hij geboren is.

Het einde van de geschiedenis maakt deze geheel tot een klucht en doet hier niets ter zake.

Ik geef haar als een illustratie van een „Schollenkleberei”, die zóó tot in het belachelijke doorgevoerd, wel haast op een psychische abnormaliteit wijst, die gelukkig zelden voorkomt, maar waarmee dan toch vele Twentsche boerenfamilies in een voor de toekomst van hun geslacht bedenkelijke mate behept zijn.

Beloften, om voor „huisbest” te blijven werken, d.w.z. bij elkaar te blijven en geen huwelijk te sluiten, zijn niet zeldzaam en ik weet van meerdere gevallen, waarin men ten langen leste, „om het erf bij elkaar te houden”, tot de aanneming van een ver verwant of vreemd kind is overgegaan.

In den beginne verraste mij de aanwezigheid op de boerderij van meerdere ongetrouwde zonen, allen van over, soms ver over de dertig jaar. Het is mij in den loop van mijn Twentsch verblijf wel gebleken, dat zéér late huwelijken volstrekt niet tot de uitzonderingen behoren.

„Men heeft het goed samen, vervult zijn plicht en heeft jaar in jaar uit zijn taak op het vaderlijk erf en — laat zoo zijn besten tijd voorbijgaan”, zoo filosofeerde een oude boer, die uit eigen ondervinding sprak, er tegen mij over.

De oorzaak is bovendien, zooals ik wel kon waarnemen, hier vaak in moeilijk te regelen privaat-economische quaesties, niet zelden in een nog ontbrekende voldoende „verzorging” der dochters te vinden.

Toch is dit bij-elkander-blijven ook in Twente, zoomin als ergens anders in het Oosten van ons land, de regel.

In den regel brengt de oudste zoon, hetzij hij reeds bij het leven der ouders of van een der ouders „baas” wordt of niet, „de jonge vrouw” op de plaats.

In den regel streven de anderen ernaar of is het althans hun wensch, om zelf tot de stichting van een gezin en daar, waar zij den landbouwenden stand trouw blijven, zelf tot „introuwen” op een boerderij te komen.

In dit geheele zuiver-agrarische Twente behoort het tot de hooge zeldzaamheden, dat het tusschen erfgenamen tot hoogloopende oneenigheden komt.

Van oneenigheden, die „aan de groote klok” komen, waarbij een basis voor gemoedelijke onderhandelingen niet ten slotte nog gevonden wordt, zoodat het eindresultaat het onder den hamer komen van de plaats zou moeten zijn, hoort men er wel eens.

Maar het geldt dan een rondom opzienbarende gebeurtenis.

Ben ik, zonder dat ik met statistische gegevens kan komen, alleen op grond van mijn indrukken en onder-vragingen, tot deze uitspraak gerechtigd?

Ik geloof van wel.

Het is er mij in de eerste plaats om te doen geweest, hierover bezadigde, verstandige mannen aan het praten te krijgen, — naast boeren ook onderwijzers, die sedert lange jaren landbouwcursussen geven —, personen van vertrouwen rondom, raadslieden, ook bij erfeniskwesties, van velen in hun buurt, de aangewezen en meest gezochte schatters bij boedelscheidingen.

Ik gedenk er een: een grijsaard nu, zelf jongere zoon, „ingetrouwd bij een weduwvrouw”. Toen hij tien jaar oud was, protesteerden de halfzuster zijns vaders en haar man, een „kommies”, tegen de wilsbeschikking, die dien vader tot eigenaar van het onroerende goed had gemaakt. De zaak kwam voor het kantongerecht en dit kantongerecht is erin geslaagd, te verhinderen dat de boerderij onder den hamer kwam. De kommies en zijn gezin zijn door een extra geldelijke uitkeering tevreden gesteld.

„Dit is nu een zestig jaar geleden en het is bij mijn

heugenis het eenige geval in de heele gemeente, waarbij er een rechtszaak van gemaakt is.

Het gaat volstrekt niet altijd gemakkelijk en dat kan onder de tegenwoordige omstandigheden, nu er zooveel beter gerekend moet worden, ook niet meer. Maar men komt bijna altijd tot een behoorlijk overleg.

Nøg komt de publieke opinie hier in opstand tegen hem, die, om zijn eigen aandeel, het oude erf in gevaar zou brengen !”

Zóó in Tubbergen en omgeving.

En in andere gemeenten en buurtschappen kreeg ik gelijkluidende antwoorden.

In Borne en in Zenderen, in de verspreide buurtschappen der gemeente Weerselo, in Markelo, in Diepenheim en Haaksbergen en niet minder in de gemeente Denekamp.

Hier en daar en overal een enkel geval, dat heelemaal of bijna spaak is geloopt en waarover dan rondom in de buurt gesproken wordt.

En het gelukte mij zoo nogal eens, een aardige „proef op de som” te maken.

In de eerste plaats dan, wanneer ik het genoeg had eens een dag met een der vriendelijke hoofdonderwijzers-met-landbouwacte, die mij zooveel diensten hebben bewezen, rond te trekken en in betrekkelijk korten tijd verschillende boerderijen te bezoeken.

Wist onze gastheer van een recent geval van oneenigheid onder erfgenamen, dan zat hij er spoedig middenin en werd mij de geschiedenis in kleuren en geuren meegedeeld.

Moest hij het uit de diepte van zijn geheugen naar boven halen, dan nam hij persoonlijk minder levendig aandeel. Maar ten slotte kwamen de details ook alle voor den dag.

Zoo is het mij verscheidene malen gebeurd, dat mij op één dag drie, vier maal dezelfde geschiedenis en geen enkele nieuwe erbij, werd verhaald. Waarop „meester” en ik dan gewoonlijk een blik van verstandhouding wisselden. Dat was inderdaad tekenend !

De herinnering aan de uitspraken van de Staatscommissie van den Landbouw en van Mejuffrouw Mr. Sanders is nu hier op haar plaats.

De eerste zegt, generaliseerend, dat de Anerbenzede „hoe langer hoe meer afneemt”.

Dat dit, wat den Gelderschen Achterhoek betreft, juist zou zijn, daartegen heeft Professor van Blom op grond van de gegevens, hem door notarissen verstrekt, verleeden jaar geprotesteerd.

Dat de oude zede ook in een zeer groot deel van Twente tot nu toe tamelijk stabiel is gebleven, meen ik in het voorgaande te hebben aangetoond.

Maar ik onderschrijf geheel de meening van Mejuffrouw Mr. Sanders, dat „plaatselijk het Anerbenrecht zelf sterk vermindert en aan het verdwijnen is”, leg daarbij dan echter zeer den nadruk op dat plaatselijk.

Wanneer dit tien jaar geleden reeds het geval was, sedert dien tijd is de ontwikkeling zonder eenigen twijfel nog een heel eind verder voortgeschreden.

Maar — plaatselijk! En maar op enkele plaatsen.

In de onmiddellijke nabijheid van alle fabriekscentra is de „olde bruech” in ieder geval tot een moeilijk economisch probleem, dat ik nog nader zal aanduiden, geworden.

Nog niet geheel, maar toch reeds voor een goed deel verdwenen is de oude toestand rondom die fabriekstad, die onder alle de sterkste expansieve kracht heeft getoond: rondom Enschede, d.w.z. in de om de stad gelegen gemeente Lonneker, die zich in denzelfden tijd, meer dan welke andere Twentsche gemeente ook, op agrarisch gebied heeft gemoderniseerd en gerationaliseerd.

Ook in Lonneker heb ik urenlang met boeren zitten praten — in hoofdzaak echter over de veranderingen, die de bijna sprongsgewijze ontwikkeling voor het bedrijf met zich mee had gebracht en over de kracht van organisatie, die zich meer dan ergens anders aan den Oostkant van ons land, in Lonneker heeft ontplooid.

2. Eenige gegevens over den rechtsvorm.

Het komt zelfs nu in Twente nog wel voor, dat er ten opzichte van de nalatenschap van geen enkelen rechtsvorm sprake is.

De familie bepaalt zich tot een eenvoudige mondelinge afspraak. Ieder der belanghebbenden weet, „hoe er door

vader en moeder is uitgemaakt dat het later zal gaan'. Maar schriftelijk vastgesteld is er niets, om van een notariële bekrachtiging in 't geheel niet te spreken.

Zoo komt het voor bij dezulken die zeer afgelegen wonen en hun familie-isolement op alle manieren koesteren.

Ook het wantrouwen tegen de notarissen in het algemeen of tegen een specialen in 't bijzonder heeft nogal eens tot gevolg, dat men voor een behoorlijke regeling terugschrikt.

Maar uit den aard der zaak begint toch dit vertrouwen op het gezag der „mondelinge afspraak" te verdwijnen.

Zoover ik daar achter kon komen, raken de testamenten, waarbij de ouders in machtsvolkomenheid één der kinderen tot universeel erfgenaam benoemen, onder den last van uitkeeringen aan de broers en zusters, in onbruik.

Regel is — zooals Mr. Sanders schreef ¹⁾ — „gezamenlijk overleg tusschen ouders en kinderen, waarbij dan besproken wordt onder welke voorwaarden de aangegeven „Anerbe" later het goed zal overnemen".

Heeft dat overleg plaats ter gelegenheid van het aanstaand huwelijk van den „introuwenden" zoon, dan treft men een andere regeling al naar dat de ouders de leiding reeds dadelijk aan dien zoon overgeven of niet. Precies als vroeger.

In het eerste geval: een „kostcontract" voor de ouders; de regeling van de voorwaarden waarop de blijver hen „aan hun eind" heeft te brengen en, wanneer de omstandigheden dit mogelijk maken, de vaststelling eener aan de ouders — voor het geval samenwoning niet bevredigt — uit te keeren som.

In het laatste geval blijft veelal de preciese regeling van de positie des blijvers uit, zoolang de ouders in leven zijn.

Dat voor den ingetrouwden zoon een schriftelijk vastgesteld knechtenloon — na den dood der ouders te verrekennen — wordt vastgesteld, komt ook bij grootere boe-

---

¹⁾ T. a. p. blz. 107—108.

ren en in onverdeeld agrarische sfeer reeds nu en dan voor.

Zeer gebruikelijk is deze regeling aan den rand der industriële centra bij die kleine boeren wier kinderen ten deele fabrieksarbeiders zijn geworden.

„Dezen betalen bijna altijd kostgeld en leggen zonder uitzondering geld over, althans in de eerste jaren.

De eenig mogelijke billijke regeling is hier deze, dat voor den blijver een, zoo mogelijk oplopend loon worde vastgesteld, eventueel met kost en inwoning voor zijn vrouw en kinderen inbegrepen”, zoo zeide mij een oud-notaris, die gedurende lange jaren juist onder die kleinen een groote practijk gehad en het algemeen vertrouwen genoten heeft. „Zoo is het eigenlijk ook altijd goed gegaan, omdat allen van de billijkheid van deze loonsvaststelling voor den blijver wel te doordringen waren”

In de laatste jaren wordt de boedelverdeling, ook omdat zij door eenige jongere notarissen zeer in de hand wordt gewerkt, meer en meer gebruikelijk.

Termijnen voor de uitbetaling der erfdeelen of van datgene, wat er na verdeling der aanwezige contanten aan die erfdeelen nog te kort komt, worden vastgesteld.

Op mijn vraag of de aandeelen der mede-erfgenamen wel eens als hypotheek blijven staan, werd overal ontkennend geantwoord.

Wanneer dit eenigszins mogelijk is, wordt door de broers en zusters van den blijver dadelijk gequitteerd, „dat zij hun erfdeel ontvangen”, of „dat het hun naar genoegen verrekend is” ¹⁾.

Van een onderschandschen verkoop aan den blijver, onder last van vruchtgebruik voor beide of een der anderen waarvan ook Mr. Sanders melding maakt, en waarbij dan de koopsom als betaald wordt beschouwd, wil men juist doen, zooals mij door velen zeer duide-

¹⁾ Zòò is de tegenwoordig zeer veel gebruikelijke vorm en alleen over den vorm heb ik het in dit verband. Maar men voelt het wezen achter den uiterlijken vorm! Veelvuldig zijn de gevallen, waarin mede-erfgenamen teekenen voor een erfdeel, waarvan zij maar een gedeelte ontvangen. De vorm van boedelscheiding wordt gekozen om de mogelijkheid van protest buiten te sluiten. Citaat van een notaris: «Dat moeten jullie weten, al willen jullie er geen cent van aannemen! Maar het moet wettelijk in orde zijn, zòò, dat er later geen moeilijkheden kunnen rijzen».

lijk te kennen werd gegeven, niet weten, Kaar de blijverszede nog hier vast in het bewustzijn der bevolking wortelt.

„Een enkelen keer hoort men er van; zoo zeide men mij in Zenderen, „maar dan zit er ook wat achter. Dan vertrouwt de boer een zijner kinderen of een aange trouwd kind niet heelemaal.”

In Tubbergen liet men zich verontwaardigd uit over dit „ontfutselen” van het erfdeel aan de andere kinderen.

In de buurt van Enschede en heden ook wel bij andere fabriekscentra hoort de „fictieve verkoop” tot de gebruikelijke methoden.

Ik meen mij hier tot deze enkele gegevens te mogen beperken. De kwestie van de rechtsgeldigheid en regelingen, die men treft, om den blijver op de plaats te laten, valt buiten het bereik van dit onderzoek ¹⁾.

---

¹⁾ Ik vestig hier even de aandacht op een Rechtsvraag, voorkomende in het Weekblad voor het Notariaat, n°. 467 (11 Sept. 1914), welke luidt: «Vele notarissen plegen ouders te zeggen, dat zij geen hunner kinderen bij testament anders kunnen bevoordeelen dan door het kind, aan wie het voordeel is toegedacht, te benoemen tot erfgenaam van het beschikbaar deel hunner nalatenschap. En als de testateur, die dienovereenkomstig beschikt, dan overleden is, met nalating van vast goed, wordt dit vast goed verkocht, als een der kinderen dit vordert en aldus bereikt het tegendeel van wat de erf later gewild heeft, nl. dat het bevoorrechte kind het vaderlijk erve in eigendom zou houden en aan zijn mede-legitimarissen hunne aandeelen in geld zou uitkeeren.

Sommigen trachten den wil des erfaters daarom tot zijn recht te laten komen, door het bevoorrechte kind tot universeel erfgenaam te benoemen, onder verplichting tot uitkeering in geld als boven. Zoolang echter minstens dubieus geacht moet worden, of de legitimarissen er genoeg mede moeten nemen, dat zij hunne wettelijke erfdeelen niet in natura uitgekeerd krijgen, kan ik mij ook daarmede niet vereenigen.

Ik tracht daarom door een boedelverdeeling het gestelde doel te bereiken en laat aan het bevoorrecht kind door ieder ander toebedeelen de aan erfater of aan erflaatster toebehoorende onroerende goederen, terwijl ik de na te laten contanten toedeel aan de overige kinderen en voor het geval, dat die contanten niet voldoende zijn om daarin hunne legitieme portie te vinden, verbind ik aan de toedeeling van het vast goed den last, om het aan die legitieme portieën ontbrekende in contanten op te leggen, waartoe ik tevens een vordering op den verkrijger van het vast goed toedeel aan de verkrijgers der contanten, ten bedrage van het ontbrekende . . . . . Ik meen aldus de klip te zijn ontzeild. Immers ieder kind krijgt een stuk van den boedel en als ze het niet eens kunnen worden over het bedrag der legitieme portie, kunnen zij schatting vorderen,

Het staat naar mijn meening vast, dat het geen zin heeft, voor Twente (vgl. hiermee het artikel van Van Blom) een soort van tegenstelling tusschen „kostcontract” en „Anerbenrecht” te construeeren.

Moge er eenige verschil in de plaatselijke gebruiken bestaan!

Over het algemeen echter laten de Twentsche boeren het van de omstandigheden afhangen, welken weg zij kiezen voor het bereiken van hun doel:

het bijeenhouden van het vaderlijk erve!

3. Het rechtsbesef der Twentsche boeren en hun blijverszede.

Berust het streven, om dat vaderlijk goed bijeen te houden, de bereidwilligheid, waarmee de broers en zusters van den blijver over het algemeen om den wille van de plaats van een deel van hun erfdeel afstand doen, inderdaad op een eeuwenoud rechtsbewustzijn?

Over het algemeen wordt dit door hen die van het vraagstuk van het Anerbenrecht theoretisch studie hebben gemaakt, niet in twijfel getrokken.

Het trof mij daarom in Twente onmiddellijk, hierover bij eenige in de landbouwwereld vooraanstaanden, met de boerenbevolking in veel opzichten zeer vertrouwden, een meer sceptische opvatting te vinden.

Ook mij wees men, zooals men het Mejuffrouw Mr. Sanders had gedaan, op het verband tusschen het geringe bedrag der uitkeeringen aan de ongetrouwden en het aandeel in de erfenis, dat de katholieke kerk voor zich opeischt ¹⁾.

waartoe zij de kosten moeten vooruitschieten, zooals art. 1171 B. W. dat bepaalt. Dus zij moeten dan m. i. «met schatting genoeg nemen en kunnen het niet tot verkoopen brengen en de rechtsvordering wegens benadeeling verjaart reeds met 3 jaar» enz. De steller dezer Rechtsvraag — dit mag ik er wel aan toevoegen — is een notaris met een drukke boerenpraktijk in een dier plaatsen van den Gelderschen Achterhoek waar de blijverszede vrijwel ongeschokt voortbestaat.

¹⁾ T. a. p. blz. 109 . . . . «de gewoonte van dergelijke anerbenrechtelijke regelingen . . . . welke op haar beurt vooral in katholieke streken — vooral wat het geringe bedrag der uitkeeringen betreft — nog een speciale oorzaak schijnt te hebben: nl. de vrees voor de belastingen der kerk; een soort successierecht, dat in geval van ver-

Men verzekerde mij, dat de Twentsche boer te nuchter is voor een diep-ingeworteld saamhoorigheidsgevoel met zijn hoeve; dat alleen modern-economische overwegingen hem dwingen, om, wanneer het eenigszins mogelijk is, tot een vergelijk te komen.

Nu meen ik daartegenover, dat ieder, die er een open oog voor heeft, er bij de Twentsche boeren bewijzen genoeg voor kan vinden dat gedurende een zeer lang tijdsverloop overlevering en zede veel belangrijker zijn geweest dan alle geschreven recht en nog voortdurend haar kracht doen gelden. En ik herinner mij geen enkel bezoek, waarbij ik van een diep wortelend gevoel van saamhoorigheid met den grond en de ouderlijke plaats niet de allerduidelijkste bewijzen ontving.

Mij werd in Tubbergen, in Markelo en Diepenheim, in Lattrop en Brecklenkamp, in Zenderen en Hertme, in Denekamp, Beuningen en Tilligte, kortom, rondom in het zuiver agrarisch gebleven Twente krachtig verzekerd, „dat het dan toch eigenlijk vanzelf sprak, dat men in gemoede overlegde, hoe het geschikt kon worden omdat het niet aanging, de ouderlijke plaats in moeilijkheden te brengen.”

Ik heb met „jongere zonen” gesproken, die zich met één vierde van het hun toekomende erfdeel hebben te vredengesteld, die op een klein boerderijtje begonnen zijn en die verwonderd reageerden op mijn vraag daaromtrent: „maar dat kan immers niet anders! Wanneer er eenige kinderen zijn, dan moet het voor den blijver geschikt worden. Het gaat om het ouderlijk erve!”

Ik heb, volledig begrijpend, wat zij gevoelden, herhaaldelijk geglimlacht over de bijna-ontstelde vragen der vrouwen naar mijn eenzaam-rondtrekken in een streek, waar „in het geheel geen familie” van mij woont.

En het verraste mij het meest, dat enkelen zich be-

---

ervang niet in de rechte lijn zeer stijgt. Bij overlijden van een ongehuwden broer of zuster vindt men het daarom wenschelijk, dat hun nalatenschap niet te aanzienlijk is, daar anders op deze wijze een goed deel der ouderlijke nalatenschap in handen der kerk zou komen. Een dergelijk feit mag, waar zoo nadrukkelijk gesproken wordt van een «rechts besef» der Overijsselsche boerenbevolking, niet over het hoofd worden gezien”, (ik spatieer).

wust waren van hun eigen gewaarwordingen en onder woorden konden brengen, wat de meesten alleen instinctmatig uitten.

De beschouwingen van een der verstandigste boeren die ik in Twente leerde kennen, dien ik, evenmin als anderen „geïnterviewd” heb, maar dien ik heb laten praten, zijn dunkt me waard, om, zoo eenvoudig als hij ze gaf, hier een plaats te vinden :

„Ik heb het nu al zoo vaak meegemaakt — in onze eigen familie en als raadsman bij anderen, — dat het niet gemakkelijk was, om tot een goed vergelijk te komen.

Het gaat lang niet altijd zoo maar van een leien dakje !

Maar het komt toch eigenlijk bijna altijd in orde wanneer je ze maar goed onder de oogen laat zien, dat ze dan wanneer ze het allemaal op haren en snaren zetten, het ouderlijk huis kwijt raken.

Dat er dan verkocht moet worden.

Dat zij niet meer vrij kunnen ingaan, waar zij met hun ouders geleefd hebben.

Er zijn er niet velen in onze streek, die er niet voor terugschrikken, dat het ouderlijk huis met wat erbij hoort, door hun onder den hamer zou komen.

De meeste stadsmenschen kunnen het zich niet begrijpen, wat hier, waar wij van jongsaf zóó samen leven en werken, het vaderlijk erf voor de meesten van ons beteekent.

Je kunt er niet allemaal blijven, maar je wilt toch niet, dat de deur er voor je dicht gaat.

Zeker zijn er velen die er te hokvast door worden en voor de jongeren is dat niet goed.

Maar — al praten wij er niet veel over — het is toch bij de meesten van ons een sterk gevoel, dat er zoo maar niet uit te drijven is.

En telkens, wanneer ik dan weer zoo’n eensgezinde familie zie, dan vind ik dat als oud man weer zoo mooi.”

Het komt mij voor dat wij hier het wezen der zaak te pakken hebben.

Men abstraheere eens van dat deftige woord „rechtsbewustzijn”

Ik geloof, dat de Twentsche boer den gene verbaasd zal aankijken, die hem vraagt, of het met zijn rechtsbewustzijn of zijn rechtsbesef strookt, dat hij één kind ten koste der anderen bevoordeelt. Hij zal niet weten, wat te antwoorden, wanneer men hem over zijn innerlijke gevoelens omtrent de blijverszede categorische vragen stelt.

Maar hij zal hem, wien het gelukt, hem in zijn eigen omgeving nabij te komen, op honderden manieren, in alle toonaarden de bewijzen geven van een verbondenheid met, van die intieme verhouding tot zijn grond, van een saamverbondenzijn van hoeve en familie, waarvan de moderne stedeling geen flauwe voorstelling heeft.

Deze gevoelens zijn zeker niet aan een bepaalde streek eigen.

Ook niet in ons land.

Maar zij openbaren zich wel het allersterkst daar, waar die grond „uit zichzelf” niets is, waar hij als cultuurgrond gemaakt is door den eeuwenlangen noesten ijver van zijn bebouwers en waar die bebouwers tot vóór weinige tientallen jaren — men realiseere zich eens goed, dat dit pas sedert zéér korten tijd anders is geworden! — in bijna algeheele afgeslotenheid hebben voortgeleefd.

Hun economisch leven is door vele eeuwen heen „de materiële zijde van het familieleven” gebleven en zij zelven een integreerend deel van organisch verbonden groepen, wier leden in den meest absoluten zin op elkaar aangewezen waren en die nóg in zeer sterke mate van elkander afhankelijk zijn ¹⁾.

---

¹⁾ Wie zich van deze onderlinge gebondenheid een plastische voorstelling wil maken, die bestudeere in Twente de ongeschreven wet, die de naôbers- en noodnaôbers (naburen, nood-buren)-plichten regelt.

Zeker, dat de «secours mutuel», bij verrichtingen, die voor het enkele gezin of den enkeling te zwaar zijn, zich op het platteland op alle mogelijke wijzen manifesteert, dat is algemeen bekend en spreekt vanzelf. Die vrijwillige hulpverlening is stellig nergens zoo sterk en zoo vanzelfsprekend als aan de peripherie der cultuur: bij landbouwkolonisten, in nieuwe nederzettingen in de wildernis.

Maar de preciese, door niemand neergeschreven, door geen gezag gehandhaafde regeling, waaraan ieder zich onderwerpt, dat is het merkwaardige en alleen historisch verklaarbare, dat ook al weer niet uitsluitend aan Twente eigen, maar daar zeer ongeschonden bewaard gebleven is.

Ik geloof, dat men hiervan én historisch-economisch én heel eenvoudig gemoedelijk-menschelijk iets moet gegrepen hebben om de taal van een Twentschen boer te verstaan, om het te begrijpen, dat ook nu nog bij zoo veel „nuchtere” lieden de wil om het ouderlijke erve onaangetast te laten, veel sterker is dan hun eigenbelang.

4. Het actueele probleem.

Men heeft mij van den zomer een enkele maal gevraagd — ik schrijf het glimlachend neder zooals de vraag glimlachend gesteld werd, — wat ik dan toch voor een „rose bril” op den neus heb gehad, om bij den Twentschen boer zoo veel idealisme te vinden!

De omgang met de boeren heeft er mij ook inderdaad diep van doordrongen dat het oude blijversgebruik zich onmogelijk zoo taai zou hebben gehandhaafd wanneer het niet wortelde in een diepe verknochtheid aan den grond der vaderen.

En nu moge dan deze verknochtheid met de ontwikkeling van het economisch leven op het lang-geïsoleerde platteland oorzakelijk samenhangen, zij heeft toch een stemming teweeggebracht, gevoelens gewekt, die in onzen rationalistischen, verzakelijkten tijd als idealistisch worden gekenmerkt, die voor velen volkomen onbegrijpelijk zijn geworden.

Toch is het mij, juist ook alweer door het spreken met de boeren zelf, al heel spoedig duidelijk

---

De hiërarchische rangorde der bureu. De plichten der noodnaôbers bij alle groote gebeurtenissen in het gezin. De tradities, daarbij in acht te nemen en ook trouw genomen. Het feit, dat het de grootste schande is, die iemand kan treffen, als noodnaôber te worden «ûtdaôn» — daarin leeft een eeuwenlange geschiedenis.

De 1^e noodnaôber is niet altijd, zelfs in den regel niet de tegenwoordige naaste buur, maar de buurman van — misschien vele eeuwen geleden. Nieuwe, tusschen de huizen ingekomen plaatsen veranderen daaraan niets.

Dat kunnen we wel netjes historisch verklaren. Maar het roert daarom niet minder, wanneer wij hooren van weduwen en zieken, voor wie de noodnaôbers in volkomen vanzelfsprekendheid opkomen.

«Het is hier nog niet zòd kwaad ziek zijn» filosofeerde een oude boer, toen hij mij vertelde van zijn tuberculeuzen buurman, wiens oogst door zijn noodnaôbers was binnengehaald vóór zij hun eigen koren gemaaid hadden!

geworden, dat dezen, zooals mij dat al dadelijk door in de landbouworganisaties vooraanstaanden was meegedeeld, door zeer belangrijke economische overwegingen als het ware g e d w o n g e n worden, om, althans wanneer zij hun goed willen behouden, bij erfenisuiteenzettingen tot een vergelijk te komen.

Die dwang — het behoeft nauwelijks te worden gezegd — is onafscheidelijk verbonden met de moderniseering van het landbouwbedrijf.

Er is geen landbouwer meer in Twente, ook daar waar men vijf-en-twintig jaar geleden nog alleen met den kruidenier in het dichtstbij gelegen dorp „zaken deed”, of hij heeft met marktprijs en productiekosten als met de voor hem den doorslag gevende economische categorieën leeren rekenen, of hij heeft o n d e r n e m e r s e i g e n s c h a p p e n in zich moeten ontwikkelen ¹⁾.

¹⁾ «Es ist eine der schwierigsten Aufgaben der Unternehmung, sich ganz genau zum Bewusstsein zu bringen was jede Quantität jeder von ihr produzierten Ware sie für einen Geldaufwand gekostet habe. Soweit ihr das nicht gelingt, tastet sie im Dunkeln und wird sie durch die oft recht schlimmen Folgen belehrt, ob sie richtig oder falsch verfahren sei . . . .

Die geringste Schwierigkeit in dieser Beziehung hat der Kaufmann, ... Der blosse Geschäftemacher an der Warenbörse, der da kauft und verkauft, ohne die Ware auch nur gesehen und berührt zu haben, kann sich über seine «Selbstkosten» kaum täuschen.

Die grösste Schwierigkeit hat wohl der Landwirt. Sein Erfolg ist ebenso schwankend, wie die zu dessen Erzielung aufgewendete, mannigfaltige Arbeit schwer kontrolierbar. Hier liegt immer eine grosse Gefahr in Zeiten einer tiefgreifenden Geldwirtschaft. Der Landwirt erzeugt gar mancherlei verschiedenartige Produkte, deren Kosten sich fast nicht deutlich auseinanderhalten und verfolgen lassen, sondern auf allerlei Weise ineinander überlaufen. Der Markt andererseits diktiert ihm dann sehr herrisch die Preise seiner Ware. Dann weiss er nicht bestimmt, welke von seinen Operationen und Aufwendungen einaringlich und welke verderblich ist. Je komplizierter der Betrieb, desto schlimmer diese Sachlage. Weitgehende Arbeitsteilung zwischen den Landwirten würde auch hier die Rechnung erleichtern und damit grössere ökonomische Sicherheit in die Operationen bringen. Aber sie stösst auf natuurlijke Schwierigkeiten und so schwimmt der Landwirt in einer hochgetriebenen Geldwirtschaft immer wie in einem fremden Element, dem er sich nicht völlig anzupassen vermag». (Dr. J. Platter, Grundlehren der Nationalökonomie, blz. 130—131, Berlin 1903). De spatieeringen zijn van mij.

Telkens weer, wanneer ik gelegenheid heb, het mij te realiseren,

Dit is de rationaliseering der hoofden, die met de moderniseering van den landbouw hand in hand is gegaan en die mij van den zomer ook in Twente telkens weer op alle mogelijke wijzen is geopenbaard.

Maar is dit nu in tegenspraak met wat ik boven het *w e z e n v a n d e z a a k* heb genoemd?

Ik meen van niet!

Zeker is het nu een anachronisme geworden, dat een boeren-ouderpaar op de oude wijze den wegtrekkenden, in het huwelijk tredenden kinderen, „van alles het beste stuk” als uitzet „meegeeft”.

Men rekent en men cijfert, wat het erf dragen kan.

Men overlegt met elkander, wat den kinderen „toekomst”.

Men berekent, dat de blijver niet kan bestaan, wanneer den anderen kinderen het volle erfdeel wordt toebedeeld en treft dan het vergelijk, waartoe dezen in den regel medewerken, het vergelijk, dat den blijver in staat moet stellen, op de *g e h e e l e, o n v e r d e e l d e, o n v e r k l e i n d e* ouderlijke plaats redelijk te bestaan.

Hier hebben we het — in onzen tijd — tragische moment in de trouw, waarmee de gemiddelde Twentsche boer — wanneer wij dus van de onmiddellijke omgeving der industriële centra, van Lonneker vooral, afzien —, dat erve zijner vaders als een onverbreekelijke eenheid beschouwt.

Hier hebben we den „Büttnerbauer” in den Twentschen landbouwer!

Traugott Büttner heeft een verwaarloosden akker. Voor een behoorlijke melioratie ontbreekt het hem aan midelen, voor een voldoende bewerking aan de noodige arbeidskracht. Die akker is — ten opzichte van het boe-

---

hoezeer de boer, ook in een veelzijdig bedrijf, zich reeds den gedachtengang van den modernen ondernemer heeft eigengemaakt en hoezeer het noodzakelijk is, dat hij dit doet, telkens, wanneer het mij daarnaast ook duidelijk wordt, waar de grenzen liggen voor de rationaliseering van het landbouwbedrijf, komen mij de m.i. zoo volkomen juiste woorden hierover van mijn zeer critischen ouden leermeester in Zürich voor den geest.

Waar geeft men zich, bij de beoordeeling van de juist nu zoo brandende agrarische kwesties, van de waarheden die zij behelzen, minder rekenschap dan bij ons?

renhuis — slecht gelegen. Maar hij dringt, met een eraan grenzend onverzorgd stuk bosch, als een wig in de bezittingen van zijn buurman-grootgrondeigenaar in, scheidt bij dezen twee perceelen, is voor dezen dus van groote waarde.

Die buurman wil „Büschelgewende" en bosch gaarne koopen, biedt er prijzen voor, die den Büttnerbauer, wanneer hij bij tijds toegeslagen had, voor een algeheel ondergang zouden bewaard hebben.

Maar hij wil niet — verzet zich tegen zijn wijzeren tweeden zoon :

„Das Gut bleibt zusammen !

„Ich verkaufe auch nicht einen Fussbreit vom Gute, ich nicht !"

De Büttnerbauer was, niet door eigen toedoen, in een net verstrikt geraakt, dat hij niet kon ontwarren. Maar ook, wanneer er niet zoovelen op zijn economischen ondergang hadden geloerd, dan nóg zou hij er, ondanks al zijn taaien ijver, niet hebben kunnen komen !

Omdat hij meer land bezat, dan hij met zijn bedrijfskapitaal tot de, voor hem hem gegeven natuurlijke en economische omstandigheden, grootst mogelijke intensiteit kon opvoeren.

Hij kon ook van datgene, wat voor hem een blok aan het been was, wat echter voor anderen groote waarde bezat, geen afstand doen.

Dáár hebben we — niet den Twentschen boer maar het probleem van zéér vele Twentsche boeren.

De oppervlakte, die het bestaansminimum vormt voor het normale boerengezin, is ook bij hen in de laatste tien, twintig jaar heel wat kleiner geworden.

De nieuw ontstane kleine „boerenspulletjes" zijn daarvan het levend bewijs.

Er is echter bijna geen grootere boer in Twente, of hij heeft afgelegen stukken land, die hij niet naar behooren kan bewerken en verzorgen, omdat hem de „handen" ervoor ontbreken ; complexen heideveld, die hij niet kan ontginnen, omdat zijn bedrijfskapitaal daarvoor te kort schiet.

Ik weet van geen buurtschap, waar men mij niet de gelegenheid gaf, verband te leggen tusschen dat, wat ik boven noemde de verstijving van vele boeren-

gezinnen en de verhoudingsgewijs te groote oppervlakte van hun grondbezit.

Twente is een overwegend kleinboerenland. Er zijn er niet velen die, zooals mij dat, stellig terecht, nu hier en dan daar weer werd meegedeeld, „er beter aan toe zouden zijn, wanneer zij de plaats in tweeën of drieën verdeelden” en in ieder geval zou hier de grens dier mogelijke verdeeling in een enkele generatie bereikt zijn.

Maar zeer talrijk zijn de gevallen, waarin gemakkelijk een tegen de belangen van het ras indruischend samenblijven-van-broers-en-zusters zou kunnen vermeden, waarin er minder dóór den blijver en vóór den blijver zou getobd worden, wanneer men tegen de verkleining van de plaats een ietwat minder weerstrevende houding aannam. Wanneer niet zooveel reeds den verkoop van een gedeelte der bij de markenverdeeling hun toebedeelde heidegronden als een daad, die geen overweging verdient, beschouwden.

Ik heb goed leeren begrijpen, dat er juist onder hen, wier taak is de bevordering van den technischen vooruitgang van den landbouw en van de technische ontwikkeling van den boer, velen zijn, die op de schaduwzijden van een zóó sterken samenhang tusschen boerengezin en boerenplaats vaak den nadruk leggen.

* * *

Nu bevinden wij ons echter midden in een beweging, die voor alles, wat met de blijversgewoonte in Twente samenhangt en daarmede ook voor de agrarische verhoudingen over het algemeen, van zeer verstrekkende beteekenis is.

Enschede, Oldenzaal, Hengelo, Almelo enz. hebben zich, op kosten van de heide zoowel als van den reeds gecultiveerden grond, uitgebreid.

De grond is daar in hooge mate „mobiel” geworden.

Boerenplaatsen zijn verdwenen of tot pachthoeven geworden, ook verkleind en verdeeld.

Nieuwe, kleinere, zijn er verzezen en bestaan — door de uitbreiding der industrie.

De economische ratio, meer bepaaldelijk de groote stijging der grondprijzen, heeft er ten slotte de traditionalistische bedenkingen overwonnen.

Nu is deze, zoo vele hoofden revolutioneerende stij-

ging eensdeels het vanzelfsprekende gevolg van de vermeerderde opbrengst en den zeer vergemakkelijkten en beter georganiseerden afzet.

Zij hangt verder samen met de pas sedert de verspreiding der kunstmeststoffen geschapen mogelijkheid, den eertijds vrijwel waardeloozen grond in cultuur te brengen.

Zij is in zooverre dus een gezond verschijnsel, waarin de vermeerderde productiviteit onzer zandgronden voor den dag komt.

Zij is dus ook geen typisch Twentsch verschijnsel.

Maar zij openbaart zich daarnaast op een wijze, die wel zeer in het bijzonder met de sociaal-economische constellatie van Twente samenhangt.

De reeds herhaaldelijk genoemde „Schets” van de Staatscommissie voor den Landbouw vestigt er de aandacht op (blz. 389):

„In het algemeen openbaart zich (in Twente) bij de rijke fabrikanten eene sterke neiging tot grondbezit. Groote complexen woeste grond worden ontgonnen tot bosch en weiland. Geheele boerderijen koopt men tot hooge prijzen aan, laat ze door de Heidemaatschappij nieuw verkavelen en in orde brengen. De oude pachters of eigenaren blijven veelal als zetboer op de plaats en worden genoodzaakt zich in een meer modern bedrijf in te werken, wat bij de oudere boeren niet gemakkelijk valt; doch de jongelui leeren de zaken geheel anders aanpakken.

De fabrikanten zijn voor het meerendeel energieke zakenmensen en willen bij hunne pachters en onderhoorigen geen ouden sleur meer zien.”

Nu moge deze expansie voor den technischen vooruitgang van den Twentschen landbouw haar zèer goede zijde hebben en vooral in den aanvang g e h a d hebben.

Zij moge daarnaast alweer een interessanten kijk geven op de vergroeidheid ook van d e z e Twentenaren met hun „enger vaderland”.

Toch heb ik geleerd, haar als een sociaal-economisch zeer ongezond verschijnsel in hooge mate te betreuren.

„Waar een boerderij vrijkomt, die maar eenigszins goed is gelegen, daar is altijd wel een fabrikant, die koopen wil — en die koopt tegen prijzen, waartegen

geen boer en nog minder een, die het wil worden, kan concurreeren."

„Waar er maar een flauwe kans is op een tegenbod, daar wordt ook de boer, die tenminste een poging wil doen, om den grond te krijgen dien hij hebben wil, gedwongen veel hooger in te zetten dan hij redelijkerwijze kan wagen; daar heeft dus reeds de mogelijkheid van een „fabrikantenbod" een sterke prijsopdrijvende uitwerking."

Ik haal hier in één vorm aan, wat mij op allerlei verschillende wijzen geklaagd werd!

En de kring breidt zich in de laatste jaren, van Oldenzaal, van Enschede bovenal, sterk uit.

De kring wordt grooter, waarbinnen enkele perceelen en geheele boerenplaatsen voor fancyprijzen worden gekocht, waarbinnen — dit is de andere kant van de zaak — de boer gelegenheid heeft tot het verkoopen van land, ook van al zijn land, tegen prijzen, die tot de opbrengstwaarde ervan in geen verhouding staan.

Niet alleen daar, waar de waarde van den grond — door de uitbreiding van fabrieken of fabrieksplaatsen — per vierkante Meter wordt berekend.

Maar ook daar, waar die grond alleen als cultuurgrond of cultiveerbare grond waarde heeft.

„Omdat zij" — de fabrikanten — „voor dat doel op geen hooge rente zien" (Schets).

Daarom heeft in een gedeelte van Twente, dat de tendens heeft, zich uit te breiden, de „verkeerswaarde" van den grond allen — grond onder de voeten verloren!

Hier hebben we het actueele en wel in hooge mate typisch Twentsche probleem, dat de beoordeeling van de beteekenis en de levensvatbaarheid van het blijversrecht onder de tegenwoordige omstandigheden — juist in Twente! — zoo moeilijk maakt.

Nog geldt alleen voor een klein gedeelte de prognose, die ik voor Enschede's naaste omgeving uit den mond

van een der beste kenners der landbouwtoestanden akdaar hoorde :

„Wanneer het met de industrie zoo voortgaat, zullen in enkele tientallen jaren de eigengeërfde boeren opgeslokt zijn”.

Maar ook verder af van Enschede-Lonneker en Oldenzaal weten de boeren reeds, dat hier een probleem is, dat voor allen brandend kan worden.

Ik weet bijna van geen boer, of hij sprak van hooge boden, in zijn nabijheid of op wat grooteren afstand, voor gronden, voor geheele boerderijen gedaan.

Ik weet van menigen blijver, wien het, na de uiteenzetting met zijn broers en zusters, wel duidelijk is geworden, dat hij, rein economisch beschouwt, als pachter „beter af” zou zijn, „op veel minder zware lasten zou zitten”.

Er is misschien geen ander onderwerp, waarover de intelligenteren onder de Twentsche boeren zoo gemakkelijk aan het praten raken als dit.

En het is daarom ook zeer goed mogelijk, dat hierdoor bij zoovelen, goede kenners der boerenbevolking, de meening heeft postgevat, als zou de geest, die voor het instandblijven der blijverszede de conditio sine qua non is, als zou deze zelf nu reeds aan het verdwijnen zijn.

Niets bewijst wel onweersprekelijker, hoezeer de blijverszede diepe wortelen heeft geslagen, dan het feit, dat hiervan tot op den huidigen dag geen sprake is.

Maar het is daarom niet buitengesloten, dat de ontwikkeling, eens begonnen, in de naaste toekomst snel voortschrijdt.

Er zijn er velen — ik heb daarop indirect al gewezen —, bij wie een hoog bod, door fabrikanten of mijnentwege andere kapitaalkrachtigen gedaan en telkens herhaald, wel op een vruchtbaren bodem moet vallen.

Ik ken zulke families: gedurende meerdere geslachten hebben zij zich tegen den verkoop van een deel van hun eigen, of tegen verdeeling, met taaheid verzet, ten koste dikwijls van den vooruitgang van hun bedrijf, ten koste eindelijk van de liefde der jongeren voor hun beroep.

Diegenen zijn zeker het gemakkelijkst vatbaar voor wat we kunnen noemen een *quantitative* be-

schouwing van hun bezit, voor wie dit bezit een groot deel van de kwalitatieve beteekenis, van de vreugden, heeft verloren:

de tobbers, de sjouwers, de onenergieken, minder intelligenten, al diegenen, die ik boven de verstijven den onder de Twentsche boeren noemde, die niet meer recht vóórt kunnen, omdat zij meer land bezitten dan zij met hun bedrijfskapitaal en hun kunde tot een behoorlijk peil kunnen opvoeren — en die mogelijkerwijze in afzienbaren tijd „en route” komen te liggen.

Bij al dezen kan één moedelooze of de uitkeering van zijn geheele wettelijke erfdeel eischende, het er toe brengen, dat de boerenplaats onder den hamer komt en in den eigendom eens fabrikanten overgaat.

Toch wil dit — en zij, die de beteekenis van een zelfstandigen boerenstand voor de ontwikkeling van het moderne, intensieve kleinbedrijf kennen, zullen dit weten te waardeeren — nog niet zeggen, dat de Twentsche eigeengeërfde boeren zullen worden „opgeslokt”.

Mij heeft gedurende mijn verblijf in Twente niets anders met zulk een vreugde vervuld dan de waarneming, dat er onder de intelligentsten van de jongeren velen zijn, die zich van de gevaren, welke hun bedreigen, ten volle bewust zijn, bij wie de groote vorderingen in de rationaliseering van hun bedrijf en van hun denken den wil, om dat bedrijf voor de hunnen te behouden, niet hebben verzwakt.

Het is mij in het, zooals ik dat boven beschreef, snel op den weg van den technischen en economischen vooruitgang voortschrijdende Beuningen-Denekamp van alle zijden bevestigd, dat de geest van solidariteit er niet af, maar toeneemt, dat moeilijkheden onder de erfgenamen over de overdracht der boerderijen er niet dan uiterst zeldzaam zijn.

„Toch is er bij ons jongeren wel iets aan het veranderen”, zeide mij de jonge boer, dien ik reeds eerder als een der voorgangers dier jongeren heb geciteerd. „Vele onzer plaatsen liggen heel gunstig en zouden wel een rijken koper kunnen vinden, wanneer wij wilden verkoopen. De trek der groote fabrikanten strekt zich al naar hier uit en we weten heel goed, dat we als zelfstandige boeren verloren zijn, wanneer we niet oppassen.

En dat inzicht maakt, dat wij niet minder, maar meer en — g e m o e d e l i j k e r overleggen dan de ouderen dat deden.

Wij o v e r l e g g e n tezamen, wanneer de kern van het erve behouden en verbeterd kan worden door den afstand van ongeschikt gelegen perceelen of van woesten grond.

Wij maken op die manier het opkomen van kleine plaatsjes gemakkelijker.

Wij overleggen met hen, die door toevoeging van bepaalde perceelen hun bedrijf zouden kunnen verbeteren.

Wij zoeken tot een redelijke schatting van de opbrengst-waarde te komen en een publieke veiling komt hier om zoo te zeggen nooit voor."

Ik weet, dat dit inzicht ook elders onder de intelligenten begint te groeien; zoo welbewust heb ik het echter nergens onder woorden hooren brengen dan in Denekamp en in Beuningen.

Het beteekent niet meer en niet minder dan dit: dat de trouw aan den vaderlijken grond, die vóór en met den blijver doet zorgen, bij velen van de in technischen, zoowel als in economischen zin goed ontwikkelde jongeren dat verliest, wat ik boven het t r a g i s c h e element in de liefde tot dien grond noemde en wat ten slotte hun eigen, welbegrepen belangen in den weg staat.

Een schoone taak is hier weggelegd voor hen, aan wie de vorming der jonge boeren is toevertrouwd en die deze taak niet alleen van de technische, maar ook van de e c o n o m i s c h - s o c i a l e zijde weten aan te pakken!

Nu rijst er echter nog een andere vraag:

Wat doen de Beuninger- en andere jonge boeren, wanneer zij op de oooeven aangeduide wijze „gemoedelijk overleggen”?

Zij negeeren — de v e r k e e r s w a a r d e, om den wille van het geheele vaderlijke erve of van den kern ervan. Zij doen dit, dwars tegen de rationalistische grondbeginselen van de moderne onderneming in, wier doel is het behalen van de onder de gegeven omstandigheden grootst mogelijke winst.

Ik zeide hun, dat zij vrijwillig, zonder eenigen steun

der wet, doen, wat een zeer nieuwe wetgeving, het Zwitsersche Burgerlijk Wetboek, wettelijk mogelijk maakt ¹⁾).

Omdat dit zoo is, kan het hier voorkomen, dat één mede-erfgenaam, ook wanneer hij van het boerenbedrijf verre staat, den verkoop eener boerderij bewerkt, ook dan, wanneer de anderen haar willen behouden, terwijl in Zwitserland degene, die het bedrijf wil overnemen, in eerste instantie den steun der wet geniet.

Aan een klein weinigje steun in dezen hebben m.i. de bedrijfssovernemers, niet het minst in Twente, in zeer hooge mate behoefte.

En alleen om steun, niet om dwang gaat het hier.

Geen wettelijke bepaling is ooit in staat een noodzakelijke evolutie tegen te houden, in Twente zoomin als ergens anders.

Die evolutie móet er, onder den invloed der zich zoo snel veranderende omstandigheden, toe leiden dat nog velen der minder intelligenten en minder energieken,

¹⁾ Art. 613. Schweiz. Zivilgesetzbuch: „Gegenstände, die ihrer Natur nach zusammengehören, sollen, wenn einer der Erben gegen die Teilung Einspruch erhebt, nicht von einander getrennt werden . . . . Können sich die Erben nicht einigen, so entscheidet die zuständige Behörde über die Veräußerung oder die Zuweisung mit oder ohne Anrechnung, unter Berücksichtigung des Ortsgebrauchs und, wo ein solcher nicht besteht, der persönlichen Verhältnisse des Erben.

Art. 620. 1° Alinea. Befindet sich in der Erbschaft ein landwirtschaftliches Gewerbe so soll es, wenn einer der Erben sich zu dessen Uebernahme bereit erklärt und als hierfür geeignet erscheint, diesem Erben zum Ertragswerte auf Anrechnung ungeteilt zugewiesen werden, soweit es für den wirtschaftlichen Betrieb eine Einheit bildet.

Art. 621. Erhebt einer der Miterben Einspruch oder erklären sich mehrere zur Uebernahme bereit, so entscheidet die zuständige Behörde (Autorité, Autorità competente) über die Zuweisung, Veräußerung oder Teilung des Gewerbes, unter Berücksichtigung des Ortsgebrauchs und wo ein solcher nicht besteht der persönlichen Verhältnisse der Erben. Erben, die das Gewerbe selbst betreiben wollen, haben in erster Linie Anspruch auf ungeteilte Zuweisung.

Will keiner der Söhne das Gut zum Selbstbetriebe übernehmen, so sind auch Töchter zur Uebernahme berechtigt, sofern sie selbst oder ihre Ehemänner zum Betriebe geeignet erscheinen.

die tegen de eischen, door hun beroep aan hen gesteld, niet opgewassen zijn, van de been gedrongen worden.

Zij moet er ook toe leiden, dat rondom de groote fabrieksplaatsen de overgang van eigendom in pacht toeneemt.

Zeker is er, in Twente zoomin als ergens anders, één blijver te redden, wanneer de „geest”, die tot minnelijk overleg, die tot het achterstellen van het eigenbelang achter de belangen van het geheel geneigd maakt, verdwijnt.

Waar dat werkelijk het geval is, kan geen wettelijke bepaling dien stervenden geest nieuw leven inblazen.

Maar die geest is — het is de sterkste indruk, dien ik gedurende mijn omgang met de Twentsche boeren heb gekregen — op lange na niet stervende.

Hij leeft — juist bij de intelligentsten, de in-hun-vak-besten onder de jongeren, die zich niet meer blindstaren op de absolute onverdeelbaarheid der vaderlijke hoeve tot den laatsten M². heidegrond toe, — maar die zich evenmin willen laten ontwortelen door hen, voor wie het grondbezit niet méér is dan een vorm van geldbelegging.

Deze jongeren zijn het in de eerste plaats, die aan eenigen steun der wet en aan de erkenning van hun, met het algemeen belang van Twente strookend, wakker streven, behoefte, die op dien steun en die erkenning recht hebben. En dat wel in verdubbelde mate — ik maak hier de slotsom van Professor van Blom tot de mijne — na de in dit opzicht geheel negatieve, alleen afwijzende houding van het eindrapport der Staatscommissie voor den Landbouw ¹⁾.

Men aanvaarde mijn bijdrage tot de kennis van het boerenerfrecht in onze Oostelijke provincies, als wat zij is:
als een kleine bijdrage!

als een persoonlijke aanvulling van de gegevens door het onderzoek van de commissie van de Vereeniging „Het Nederlandsche Volk” ten vorigen jare saamgebracht;

als een bescheiden poging om belangstelling te wekken voor de agrarische toestanden eener streek, voor welke

¹⁾ Er zij hier aan herinnerd, dat de kenners onzer oostelijke provinciën in de Staatscommissie verre en verre in de minderheid waren!

de blijverszede, ondanks den revolutioneerenden invloed der industrie en der industriëelen tot op den huidigen dag een der kenmerkende verschijnselen is gebleven.

De blijverszede is voor Twente niet minder kenmerkend dan voor den Gelderschen Achterhoek.

Zij dreigt er alleen sneller en op een voor de agrarische, zoowel als voor de algemeene economisch-sociale ontwikkeling zeer bedenkelijke wijze in de knel te geraken.

Amsterdam, October 1916.

Josephine van Anrooy.